

בענין חנוך הבנות

בענין בית המדרש דחסידיים שהיה במקומו, שנתרוקנה הסביבה מתושביה, ובאה העיריה ולקחה הבית, שבו נמצא למטה בית המדרש, ושלמו להתברה, סתרו הבנין ובמקום שעמד הבנין, עשו גן ילדים ובריכה וכו'. החברה אין לה די כסף לבנות כעת בנין חדש, ועוד שרוב החברים מפוזרים בכל פנות העיר, באו אנשי ועד הישיבות ודרשו שינתן להם הכסף או חלק מזה, גם לבית ספר לבנות שיהיה בית ספר חרדי מאד, המחנך את התלמידות ברוח התורה והיראה, ויש לקוות שבהיותן לאמהות תגדלנה בניהן לתורה וליראה.

הנה ברור שחנוך לבנות היא מצוה חיובית, ויסוד לזה, „במגן אברהם“ (או"ח שמ"ג סק"א) המביא את השיטות בזה, ומסיים „וצריך לחנכו“ בעקבות דברי התוס' בנויר (ד' כ"ח ע"ב ד"ה בנו) ששואלים הלא ביומא (ד' פ"ב) נאמר „אחד תינוק ואחד תינוקת מחנכין אותם להתענות ביומא“? ואומרים שצריך לחלק בדבר, וע"ז מוסיף המג"א הנ"ל: „ואפשר דכל המצוות דמי ליה ליום הכפורים וצריך לחנכם“, וכן הובא בילקוט אמור (ד' קע"ח ע"ג) ובמחצית השקל שם מבאר דבריו יפה יע"ש. וכן נאמר מפורש ב„משנה ברורה“ או"ח (סי' שמ"ג סק"ב) וז"ל: ואפילו לחנך בניו ובנותיו במצוות הוטל עליו, כדכתיב חנוך לנער עפ"י דרכו וכו'.

וכן בהגהת „אורח מישור“ להגאון ר' יוחנן קורניצר ז"ל, המסופחות למס' נזיר (בש"ס וילנא) מאריך מאד שם בנידון ומביא ראיות נכוחות וחזקות על חובת מצות חינוך גם לבנות, ולמען הקיצור גביא רק ראיה אחת, שמביא מתוספתא מפורשת (בעירובין פ"ב) אמר רבי מאיר, לא נמנעו בנות ישראל מלשלח עירוביהן בידי בניהן ובנותיהן הקטנים, כדי לחנכם במצוות עכ"ל, ומוסיף וז"ל: הרי כתוב בהדיא: בנותיהן, גם מדכתב בנות ישראל, משמע קצת דאפילו אמן נמי חייבת לחנכו, כן משמע בפסחים (ד' פ"ח ע"א) ת"ר שה לבית, מלמד שאדם מביא ושוחט ע"י בנו ובתו הקטנים, בין מדעתו ובין שלא מדעתו, ופירש"י שבנו ובתו הקטנים עליו לחנכם, הלכך בין מדעתם ובין שלא מדעתם, וכן פסק הרמב"ם (בפ"ב מהל' קרבן פסח דין ח') ומסיק שם בזה"ל: אלא דאי דאפילו בתו מחויב לחנך ומוסיף: „ובאמת לא ידעתי למה לא יהא חייב לחנך במצוות עשה שלא הזמן גרמא, במה שהיא חייבת“?

והנה יש להעיר על זה, אף אמנם שעיקר החינוך של הבנות על מצות עשה שאין הזמן גרמא, לפי שהצביע כ"ת על הרמ"א (יו"ד רמ"ו) שמביא דברי האגור בשם הסמ"ק: „שאשה חייבת ללמוד הדינים שלה“, וכן בציונו לספר (בית הלוי ח"א סימן ר') שיש ללמוד מצוות הנוהגות בהן, כדי שתדע היאך לקיימן, אבל לדעתנו אף במצות עשה שהזמן גרמא יש בהם בקיומן משום חנוך, המקיימות את המצוות בתור „שאינן מצוות ועושות“, תדע, שאפילו במצוות עשה שהזמן גרמא, אם מקיימות אותן מברכות עליהן ברכות, כשיטת ר"ת (עירובין צ"ו ע"א תד"ה דילמא, קידושין ל"א ע"א תד"ה דלא) וכן קיימא לן (או"ח סי' י"ז סעי' ב' ברמ"א) ואו"ח (סי' תקפ"ט סעי' ר' ברמ"א). וכן בספר „משך חכמה“ להגאון ר' מאיר שמחה מדוינסק ז"ל (פרשת וירא), על הפסוק: „כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'“ מסיק בפירושו, שאף לבנות מצוה על האב לחנכן, יעו"ש.

והנה תעיד נא גם המציאות ברשימת נשים שיש לפנינו שהיו במשך הדורות שהיו ידועות, חשובות ומפורסמות לבקיות בתורה ובהלכה, כפי שהצביע כ"ת למקורות הבאים: בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סימן ע"ח) שהביא פירוש על הש"ס בשם הרבנית אשת הרב ר' יוסף בר' יוחנן, ובשו"ת מהרש"ל (סימן כ"ט) הביא מאשה חכמה שתפסה ישיבה.

וכן על הר"ש מקינון בספר ה„כריתות“, (דפוס אמסטרדם ד' ל"ה) שכתב, שמצא חידוש שאשה נזכרת בברייתא, וחולקת עם התנאים, והוא בתוספתא דכלים (פ"א דב"מ) והגאון חיד"א ב„שם הגדולים“ (מערכת ר' ד"ה רבנית) הביא דברי הר"ש מקינון, והוסיף עוד שאותה אשה עצמה מוזכרת גם בין התנאים בתוספתא שם (ב"ק פ"ד).

וכן יראה מה שאני מזכיר בספרי „כתר אפרים“ (עמוד קפ"ה) על שלשלת ארוכה של נשים שעסקו בתורה והיו בקיאות ומחדשות חידושים, כגון בתו של ר' חנינא בן תרדיון אשת ר"מ, שהיתה מלומדת, וכפי שאמר ר' יוחנן היתה בקיאה בשלש מאות שמועות בהל' יוחסין, וכן ילתא אשת ר' נחמן (ראה חולין ק"ט ע"ב, א"ל ילתא לר' נחמן) וכן בנתי דר' שמואל (ראה כתובות כ"ג ע"א), ור' אבוהו שלח את בתו ללמוד חכמה ומדעים, והאשה רעדיל כלתו של מהרי"ל איסרלין שקדה בתורה כאחד הגברים (ליקוטי יושר ח"ב ל"ב), וכן ידועות בשטח זה, בתו של ר' יהודה הלוי אשתו של ר' יוסף אבן נגדילה, וכן בתו של רש"י חתמה דברי הלכה בשם אביה, בעת שהיה חש כחו, וכן אשתו של שמואל בן נטורנאי ואשת הסמ"ע (המובא בהקדמת הפרישה בטויו"ד ע"י בנה) ועוד.

ובדור שלפנינו, היתה הרבנית, אשתו של הגאון ר' יעקלי מרימנוב ז"ל

שחידושי התורה שלו נכתבו על ידה, והיתה בקיאה בפלאה בפסקי הלכות, ומאמרי חז"ל היו שגורים על פיה.

ובדורנו היתה אשתו של הגאון ר' איסר זלמן מלצר ז"ל בעל „אבן האזל” שעזרה לו בעריכת הספרים.

הרי הנשים הדגולות הללו למדו והתפתחו בתורה ובהלכה, בידיעת אבותיהן הדגולים, ברשותם וברצונם, ואולי גם בהוריתם. וברור מה שבתו של רש"י היתה לומדת תורה והלכה, הוא בהתאם לשיטתו שהבאנו, שהאב מחויב בחנוך הבנות, ואנן מאי נענה אבתריהו?

הואיל וכן שמחסיים לחנוך הבנות לחיוב גמור ולמצווה, הרי שיש לעסוק, לעמול ולטרוח בענין חנוך הבנות, לא פחות מענין חנוך הבנים, ולדעתי יש להכניס את חנוך הבנות במסגרת החובה לטפולו ע"י ההורים, וע"י ב"ד או כל אדם המתנדב לזה, וכפי שהעליתי בספרי „כתר אפרים” (עמוד שמ"ה) בעקבות דברי הרמב"ם (בהל' תלמוד תורה פ"א ה"ב), „מצוה על כל חכם מישראל ללמד את כל התלמידים, אעפ"י שאינם בניו כו", ואנו מוצאים שרשרת של עסקנים חרוצים ומסורים שהקדישו את זמנם בשטח החנוך וביצורו, כגון: ר' יהושע בן גמלא (בב"ב ד' כ"ו ע"א) שחכמינו ז"ל שבתוהו ב, ברם זכור האיש לטוב וכו' וכן ר' חייא (בב"מ פ"ה ע"ב), ששיבתוהו חכו"ל ב, כמה גדולים מעשי חייא, וכן ר' שמואל בר שילת מקרי דרדקי, שכנהו חז"ל „מחזיקי הרבים” (בב"ב ד' ח' ע"ב) וכן אנו מוצאים בגמרא (קדושין ד' ל' ע"א) ברי' יהושע בן לוי איך ששקד להוביל ינוקי לבית הכנסת מבלי לשהות אפילו להלביש עצמו כראוי, וכן אישים חשובים בכל שלשלת הדורות שהתייצבו למערכת החנוך המקורי והשרשי, וכך נאה וכך יאה ואפריון נמטי לאלה העסקנים בקהלתו השמים את נפשם למען חנוך הבנות ותובעים חלק מסוים לבנין בית ספר חרדי עבירן.

ותא תזי איך שהתמסר הגה"צ חפץ חיים ז"ל לענין החנוך הדתי כפי שאני מביא בספרי עובדא שהזעיק פעם את כל רבני פולין, לאספת חירום רק לעודד את הפעולה למען החנוך ועורר את קהל הרבנים שיהיו פעילים בכל מרצם בשטח זה, ואף לחנוך הבנות עורר את הצבור ככתוב בספרו „ליקוטי הלכות” (סוטה פ"ג ד' ס"א) ע"ד הדינים של האשה מיוחדת ללמוד, בעקבות הש"ע יו"ד (סי' רמ"ו ס"ה), ומוסיף בהערה למטה: כעת בעונותינו הרבים, שקבלת האבות נתרופפה מאד, וגם מצוי שאינה דרה במקום אבותיה כלל, ובפרט אותן שמרגילות עצמן ללמוד כתב ולשון עמים, בודאי מצוה רבה ללמדן חומש וגם נביאים וכתובים ומוסר חז"ל כגון מס' אבות וספר „מנורת המאור” וכדומה, כדי שיתאמת אצלן ענין אמונתנו הקדושה, דאי לאו הכי

עלול שיסורו לגמרי מדרך ה' ויעברו על כל יסודי הדת ח"ו עכ"ל, א"כ איפא זה ענין הצלת נפשות ממש, ולית דין צריך בושש.

ובמאמרי: „זכויות הנשים לפי התורה“ (,כתר אפרים“ עמ' קפ"ד, ועוד), הארכתי שעצם ענין הפטור של נשים בתלמוד תורה זה לא מפני שהיא כנחות דרגא בידיעות התורה והיהדות, אלא מפני שהן מוטרדות בדאגת המשפחה, ולכן אלה העוסקות בתורה ובעזרה ללמוד התורה, יש להן זכות גדולה. בעקבות הגמרא (ברכות י"ז ע"א) „גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים וכו'“, ובמא' זכיון באקרוי בנייהו לבי כנישתא ובאתנווי גבריהו בי רבנן ונטרון לגברייהו עד דאתי מבי רבנן, וכמו שמסביר הר"ן בקידושין (ריש פ"ב), דאע"ג דאשה אינה מצווה בפריה ורביה, מ"מ יש לה מצווה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצוותו, רואים אנו שכתן של נשים גדול משל אנשים בשטח לימוד התורה, הן במצוות הלמוד בדיניהן והן בעזרה והקלה בלמודים, ורגיל אני לומר, במא' שאומרים חז"ל „כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות“ (סוטה כ' ע"א), שנאמרו בזה הרבה ביאורים, שלאור המצב כפי שתיאר מרן החפץ חיים ז"ל, הרי אם יש חשש שבנותינו תלמדנה תפלות, הרי מוטב שתספוגנה לתוכן תורה אגדה והלכה, ולפיכך מכל הבחינות צריכים לעמוד על משמר חנוך הבנות, בהתאם לאמרת חז"ל: „גברא בעי חיי נשי לא בעי חיי“? (קידושין ל"ד ע"א).

וראה בספר „מאזנים למשפט“ להגר"ו סורוצקין ז"ל (סי' מ"ב), שמרחיב את הדבור בענין החיוב ללמד תורה לבנות בימינו, ובזה נשתנו הדורות שלנו, מהדורות שקדמו, שעליהם לבד נאמר המאמר הנ"ל: „כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות“, ומוסיף, שמצוה להקדים בית ספר לבנות על בנין תלמוד תורה לנערים (ד"ה ולא עוד), ומביא סמוכין רבים לזה, מהכתוב אצל אברהם אבינו „מקדם לבית אל ויט אהלה“ (בראשית י"ב), אהלה כתיב בה"א, וקריגין אהלו בוא"ו, לרמוז שנטע אהל שרה תחלה שגיירה את הנשים לפני האהל שלו שגייר את הגברים, וכן מקבלת התורה שהקדימו את הנשים, ככתוב: כה תאמר לבית יעקב וגו' (שמות י"ט ג'), שמות רבה פכ"ח, ובמכילתא) ודרשו חז"ל לבית יעקב אלה הנשים; ואח"כ כתיב, ותגד לבני ישראל שהם הגברים ועוד, עי"ש.

ומלבד זה, יש להסביר שעם הקמת בית ספר דתי לבנות, שמעמידן על רמה רוחנית, לא נאמר הכלל של „כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות“, בעקבות דברי הפרישה על הטור (יו"ד רמ"ו סקט"ו) דכותב שמה הטור בזה הלשון: „כתב הרמב"ם ז"ל אשה שלמדה תורה יש לה שכר, אבל לא כשכר האיש מפני שאינה מצווה ועושה וכו', ואעפ"י שיש לה שכר

צו חכמים, שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב נשים אין דעתם מכוונת להתלמוד, ומוציאים דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתם" וכי' ומוסיף הפרישה שם בזו הלשון: „אבל אם למדה לעצמה אנו רואים שיצא מדרוב, ולכך כתב לעיל, שיש לה שכר, ור"ל אם למדה התורה על מכוונה שאינה מוציאה לדברי הבאי וכי', ולפי זה נראה לי, שבכל בית ספר דתי לבנות שיש תכנית למודים מסודרת, להביא את הבנות לידי רמה רוחנית של תורה ויראה, אין חשש שיוציאו דברי תורה לדברי הבאי, ודומה כמו אשה כשרונית שלומדת בפני עצמה דברי תורה על מכוונה, שמתיר הפרישה הנ"ל.

[מלבד כל אלה, יש להוסיף לסניף (אעפ"י שאינה כהלכה, בשו"ע), גירסת הטור, כפי שמבאר הפרישה שתורה שבעל פה, מותר ללמד לנשים דוקא תורה שבכתב יש לחוש יותר, כלשונו: „מפני שיש הפסד יותר כשמוציאה תורה שבכתב לדברי הבאי, מאשר שיש בתורה שבע"פ וק"ל", והמציאות בימינו מוכיחה, שהחוגים העוסקים במקרא בלי תוספת פירש"י והקדמונים המבוססים על תורה שבעל פה, חורגים פעמים רבות מהמקובל ולפעמים מגיעים לידי כפירה וד"ל].

תבנא לדינא: (א) יש מצוה ללמד את הבנות תורה במסגרת הדינין הנחוצים להן, (ב) יש ללמד תורה ומצוות אף שאינן מצוות, אבל זה בגדר „שאין מצוות ועושות" המקבלות שכר, (ג) יש איפוא להקים בשבילן בתי ספר דתיים להדריך ולחנכן על מבועי התורה והיהדות ומתוך הסיכום בזה, הרי יש תשובה לשאלתנו הנידונה, שיש לתת חלק ניכר מהכסף שנתקבל ע"י העיריה, ולהקים בית ספר דתי לבנות, אעפ"י שמפורש שזה לענין תלמוד תורה, כי תלמוד תורה לבנות נכלל בהחלט מתוך המגמה הזאת, ולהעסקנים המקדישים את זמנם ומרצם למטרה זו אשרי חלקם בזה ובבא, וישר חילם לאורייתא!